

Ostromęcka, Helena

Z badań nad dziejami Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 27/2, 291-312

1982

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Helena Ostromęcka

(Warszawa)

Z BADAŃ NAD DZIEJAMI POLSKIEGO WYDZIAŁU LEKARSKIEGO PRZY UNIWERSYTECIE W EDYNBURGU *

Polski Wydział Lekarski powstał przy Uniwersytecie w Edynburgu w roku 1941, zaś ostatecznie przestał działać w roku 1949. Jak na dzieje uniwersytetu był to okres wyjątkowo krótki. Ze względu na okoliczności powstania i specjalny charakter uczelnia ta zasługuje jednak na osobny rozdział w historii polskiego szkolnictwa wyższego i polskiej medycyny oraz na wzmiankę w dziejach uniwersytetów.

Polski Wydział Lekarski w Edynburgu rozpoczął działalność w drugim roku ubiegłej wojny światowej. Ówczesne losy polskiej nauki i kultury są zbyt dobrze znane, aby warto je było jeszcze raz przypomnieć. Wystarczy uświadomić sobie, iż była to jedyna w tym czasie placówka uniwersytecka jawnie reprezentująca polską naukę; była to jedyna polska uczelnia, której działalność nie podlegała sankcji kary śmierci, potencjalnie grożącej wykładowcom i słuchaczom tajnych uniwersytetów podziemnej Polski.

Należyta ocena roli i znaczenia placówki uniwersyteckiej powinna opierać się na wnikliwej analizie jej genezy, celów, dziejów i osiągnięć. W przypadku polskiej uczelni w Szkocji częściową barierę stawiają takim badaniom niedostatek materiałów źródłowych (w znacznym stopniu zniszczonych po wojnie w Londynie wskutek braku miejsc w archiwach) oraz trudności w posługiwaniu się dokumentacją przechowywaną przeważnie poza Polską. Tak więc niniejszy artykuł, będący jedynie przyczynkiem do badań nad dziejami i naukowymi osiągnięciami polskiej uczelni w Edynburgu, oparty jest na materiałach archiwalnych, wypo-

* W artykule wykorzystano ilustracje z następujących książek: *Polski Wydział Lekarski przy Uniwersytecie w Edynburgu*. Edynburg 1942 oraz *The University of Edinburgh and Poland*, Edinburgh 1969.

wiedziach byłych współpracowników i słuchaczy Polskiego Wydziału Lekarskiego oraz na otrzymanych z Edynburga opracowaniach mających źródłowy charakter. Za te ostatnie oraz za całą życzliwą pomoc serdecznie dziękuję byłemu wykładowcy i „kronikarzowi” PWL — Panu Docentowi Wiktorowi Tomaszewskiemu. Jestem ogromnie wdzięczna Panu Profesorowi Jarosławowi Iwaszkiewiczowi za cenne uwagi dotyczące problematyki pracy.

Wśród wydawnictw edynburskich znaczącą pozycją jest polska praca zbiorowa pt. *Polski Wydział Lekarski przy Uniwersytecie w Edynburgu*, wydana staraniem Rady Wydziałowej PWL¹. Sporo materiałów zawiera zwięźle opracowana przez ostatniego dziekana Uczelni w latach 1946—49, prof. dr med. Jakuba Rostowskiego, *History of the Polish School of Medicine at the University of Edinburg*². Interesującym przyczynkiem są również dwie prace doc. dra W. Tomaszewskiego: *The University of Edinburgh and Poland, a Historical Review*³ oraz obszernie wspomnienia tegoż autora wydane pod tytułem *Na Szkockiej Ziemi*⁴. Nieco wiadomości przynosi pewna ilość drobniejszych prac i artykułów (opartych przeważnie na źródłach wtórnych) oraz medyczne publikacje pracowników naukowych uczelni i jej byłych słuchaczy.

Wspomnienia byłych wykładowców PWL są źródłowym materiałem fotograficznym uzupełnionym fotokopiami względnie odpisami odpowiedniej dokumentacji. Posługując się nimi, należy mieć jednak na uwadze, iż wszystkie zapisy kronikarskie podporządkowują niekiedy w pewnych szczegółach ścisłość historyczną względem natury dyplomatyczno-kulturowej. Co zresztą nie zmniejsza ogromnej wartości tych przekazów dla historii.

Omawiając genezę PWL polscy autorzy przypisują zwykle inicjatywę powstania tej uczelni szkockim naukowcom z Uniwersytetu w Edynburgu. Podkreślają ich wysiłki podejmowane w trudnych warunkach wojennych w celu przyjscia z pomocą nauce polskiej i stworzenia jej możliwości dalszego rozwoju. Ta historyczna prawda nie ulega żadnej wątpliwości. Naukowcy szkoccy z Uniwersytetu w Edynburgu, władze wojskowe i municypalne oraz cała ludność tego miasta zasługują na uznanie i dużą wdzięczność za stosunek do polskiej nauki i za pomoc niesioną temu odłamowi Polskich Sił Zbrojnych, który po upadku Francji znalazł się

¹ *Polski Wydział Lekarski przy Uniwersytecie w Edynburgu*. Praca zbiorowa (wydała Rada Wydziałowa Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu), Edynburg 1942.

² J. Rostowski: *History of the Polish School of Medicine at the University of Edinburgh* by Professor J. Rostowski, M.D., Dean of the Faculty 1945—1949 s. 3.

³ W. Tomaszewski: *The University of Edinburgh and Poland, a Historical Review*. Edinburg 1969.

⁴ W. Tomaszewski: *Na Szkockiej Ziemi*. Wyd. II uzupełnione, Londyn 1976.

w Edynburgu. Istnieje natomiast jeszcze inny aspekt zagadnienia, skromnie przemilczany przez polskich kronikarzy, dyskretny wpływ na bieg sprawy wywierany przez samych Polaków. W istocie Polski Wydział Lekarski w Edynburgu od swego zarania był wspólnym tworem polsko-szkockim. Dowodzą tego choćby dokumenty publikowane w cytowanych poprzednio pracach.

Pułkownik profesor dr Antoni Jurasz — Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego, a następnie pierwszy dziekan PWL — napisał dnia 7 grudnia 1946 r.: „Dzięki inicjatywie prof. Crew, profesora genetyki przy Uniwersytecie w Edynburgu i profesora honorowego Uniwersytetu Krakowskiego, człowieka niezmiernie oddanego sprawie polskiej [...] powstała myśl utworzenia Polskiego Fakultetu Medycznego...”⁵ Istnieje jednak lub istniał (fotokopia zamieszczona jest we wspomnianej poprzednio pracy zbiorowej pt. *Polski Wydział Lekarski przy Uniwersytecie w Edynburgu*)⁶ dokument wcześniejszy, z datą 10 X 1940 r., tj. pismo Szefa Służby Zdrowia DOW w Szkocji, ppułk. lek. dra A. Kurtza, do Dowódcy Polskiego Okręgu Wojskowego w Szkocji. PPułk. Kurtz melduje: „... na skutek powziętej przeze mnie inicjatywy uruchomienia w ciągu nadchodzącego roku uniwersyteckiego w Edynburgu kursów dokształcających lekarzy, pułk. lekarz prof. D. A. Crew zawiadomił mnie w dniu wczorajszym, że Wydział Lekarski Uniwersytetu w Edynburgu wysunął projekt utworzenia przy Uniwersytecie w Edynburgu Polskiego Wydziału Lekarskiego”. W dalszym ciągu pisma ppułk. Kurtz precyzuje cele przyszłego Wydziału, tj. a) stworzenie polskim naukowcom możliwości kontynuowania pracy zawodowej; b) systematyczne kształcenie i doprowadzenie do dyplomów tej części polskiej młodzieży lekarskiej, która nie zdążyła ukończyć studiów przed wojną; c) „kursy dokształcające dla polskich lekarzy w ramach projektu, jaki pierwotnie z pułk. Crew omówiłem”⁷. Meldunek ten został niezwłocznie skierowany do sztabu Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych w Londynie.

Dnia 17 października ppułk. Kurtz złożył dalsze sprawozdanie⁸. Dotyczyło ono rozmów z dziekanem Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu w Edynburgu — prof. Sidneyem Smithem — w sprawie utworzenia przy miejscowym uniwersytecie polskiego wydziału lekarskiego. W piśmie tym Szef Służby Zdrowia sugerował swojemu dowództwu konieczność

⁵ Sprawozdanie prof. Jurasza z przebiegu rozmów w Edynburgu W: *Polski Wydział Lekarski...* k. nr 5, s. ndl po s. 5; przedruk tamże: s. 7 i d.

⁶ A. Kurtz, ppułk. lek.: Meldunek skierowany do Dowódcy Okręgu Wojskowego w Szkocji. W: *Polski Wydział Lekarski...* K. nr 1, s. ndl. po s. 2; przedruk tamże s. 1 i d. Dokument nosi podpis: Szef Służby Zdrowia D.O.W. w Szkocji (—) Dr Kurtz, ppułk, lek.

⁷ Kursy te były istotnie prowadzone przez czas bardzo krótki. Zaniechano ich ze względu na trudności językowe.

⁸ *Polski Wydział Lekarski...* s. 4.

odkomenderowania do Edynburga „pracowników naukowych oraz wybitnych specjalistów pozostających w służbie zdrowia polskiej armii w Anglii” celem utworzenia z nich kadry wykładowców dla przyszłej polskiej uczelni. Dwa raporty spowodowały, iż dnia 22 X 1941 dowództwo Polskich Sił Zbrojnych powzięło decyzję wydelegowania do Edynburga ppułk. Antoniego Jurasza⁹, profesora chirurgii z Uniwersytetu w Poznaniu, dla przeprowadzenia rozmów z miejscowymi władzami uniwersyteckimi. We wspomnianym poprzednio sprawozdaniu z tej podróży, noszącym datę 7 listopada 1941, prof. Jurasz zawiadamiał polski rząd w Londynie o wykonaniu polecenia. Informował również o otrzymanej od Rektora Uniwersytetu w Edynburgu obietnicy, iż Senat Akademicki na sesji, wyznaczonej na 13 listopada tego roku, zatwierdził uchwałę Wydziału Lekarskiego o powołaniu Polskiego Wydziału Lekarskiego. Nadmieniał, że w tej sprawie przeprowadził wiele rozmów z profesorem Crew i z innymi przedstawicielami Wydziału Lekarskiego UE, a także z władzami municypalnymi Edynburga. Omawiał „w dyskusji sposoby i możliwości powołania do życia” polskiej uczelni. Nie wspomina o osobistym wkładzie do tych rozmów i o wpływie, jaki wywarł na kształtowanie się poglądów swoich rozmówców. Pomija również całą akcję ppułk. Kurtza, o której wspomniał (przynajmniej tak wynika z dostępnych obecnie materiałów) tylko jeden raz, o wiele później: w grudniu 1941, referując historię powstania PWL na Sesji Royal Society of Medicine¹⁰. Natomiast W. Tomaszewski, opisując w swojej poprzednio wspomnianej kronikar-

⁹ Prof. dr Antoni Jurasz, urodzony 11 lutego 1882 w Heidelbergu, zmarł w Stanach Zjednoczonych A.P. w roku 1961. W roku 1907 uzyskał w Heidelbergu stopień doktora nauk medycznych. Praktykę lekarską odbywał m.in. w Heidelbergu i w Londynie. Przez wiele lat pracował naukowo poza Polską. Od roku 1930 do wybuchu II wojny światowej był profesorem chirurgii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu w Poznaniu. Był także przewodniczącym Towarzystwa Chirurgów Polskich, Przewodniczącym Stowarzyszenia Chirurgów i Ortopedów Polski Zachodniej, Przewodniczącym PCK. Od roku 1940 do 1945 był dziekanem Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu zorganizowanego głównie dzięki jego niezmqrdowanym staraniom i wysiłkom. Kierował również założonym przez siebie szpitalem im. Paderewskiego w Edynburgu i prowadził jego oddział Chirurgiczny. Był członkiem zagranicznym Royal Society of Medicine w Londynie. Royal Colledge of Surgeons in Edinburgh oraz Brazylijskiej Akademii Medycyny. Naukowiec-pedagog i organizator nie zaniedbywał praktyki chirurgicznej. Był doskonałym diagnostą i operatorem. Po wojnie znalazł się w Stanach Zjednoczonych, gdzie mieszkał i pracował do śmierci. Był autorem prac naukowych. Życiorys prof. Jurasza por. R. Drews: *Wspomnienie pośmiertne o prof. A. Juraszu*. „Polski Przegląd Chirurgiczny”, t. XXXIV 1952 s. 193 i n. oraz J. Rostowski: *History of the Polish School...* s. 46.

¹⁰ Por. A. Jurasz: *The Foundation of the Polish Medical Faculty within the University of Edinburgh, Scotland*. Reprinted from the *Proceedings of Royal Society of Medicine*, December 1941, vol. XXV, n° 2 p. 130 I d, (Society of the History of Medicine) London 1941 s. 17—24.

skiej rozprawie okoliczności powstania Polskiego Wydziału Lekarskiego wspomina o roli, jaką odegrał wówczas ppłk. dr Kurtz ¹¹.

Wydaje się, że uchwała Senatu z 13. XI. 1940 niezupełnie odpowiadała oczekiwaniom Polaków. Dopiero 20 listopada, a więc w tydzień po sesji, sekretarz Uniwersytetu w Edynburgu wystosował do Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych zawiadomienie o „gotowości ofiarowania przez Wydział Lekarski gościny polskim przedstawicielom wojskowej służby zdrowia” dla „umożliwienia im kontynuacji prac badawczych” oraz „prowadzenia wykładów dokształcających polskich lekarzy wojskowych”. Miało to „stworzyć podstawę dla załóżka Polskiego Wydziału Lekarskiego, który następnie umożliwiłby studentom medycyny znajdującym się w Armii Polskiej uzyskanie stopnia naukowego, odpowiadającego stopniom nadawanym przez uniwersytety w Polsce.” ¹² Koncepcja przyszłego Wydziału Lekarskiego przybrała więc chwilowo kształt mglisty, a sprecyzowanie jej miało nastąpić dopiero w bliżej nieokreślonej przyszłości. Niemniej strona polska już 13 listopada powołała Komitet Organizacyjny Polskiego Wydziału Lekarskiego, który niezwłocznie przystąpił do opracowania projektu przyszłej uczelni. Przewodniczącym Komitetu został profesor Jurasz ¹³.

Dnia 2 stycznia 1941 r. Naczelnny Wódz Polskich Sił Zbrojnych wyraził zgodę na odkomenderowanie do Edynburga (zgodnie z sugestią ppułk. Kurtza) 22 lekarzy wojskowych — profesorów, docentów i asystentów polskich Wydziałów Lekarskich — którzy po zapoznaniu się z miejscowymi warunkami mieli utworzyć kadre pedagogiczną przyszłej uczelni ¹⁴. Wraz z nimi przybyła do Edynburga pewna ilość wojskowych — absolwentów Polskich Wydziałów Lekarskich z okresu przedwojennego — w celu złożenia końcowych egzaminów i otrzymania dyplomów oraz słuchaczy ostatnich lat tych uczelni, zamierzających kontynuować studia. Komitet Organizacyjny za pośrednictwem prasy angielskiej powiadomił również ogół Polaków, przebywających w Wielkiej Brytanii, o możliwości podjęcia studiów lekarskich w polskim uniwersytecie w Edynburgu.

Energiczna postawa Polaków sprawiła, iż — wbrew pierwotnym założeniom — już 24 lutego 1941 doszło w Londynie do podpisania przez rząd polski na emigracji i władze uniwersytetu w Edynburgu umowy w sprawie utworzenia Polskiego Wydziału Lekarskiego (*Polish School of Medicine*). Załącznikiem do umowy był statut przyszłej uczelni ¹⁵.

¹¹ W. Tomaszewski: *Na Szkockiej...* s. 93.

¹² *Polski Wydział Lekarski...* s. 14.

¹³ Tamże s. 5.

¹⁴ Tamże, s. ndl. Fotokok. nr 8; przedruk tamże, s. 17 i n.

¹⁵ Tamże s. 19 i n.

Tego samego dnia, tj. 24 lutego 1941, dekretem prezydenta Rzeczypospolitej — Władysława Raczkiewicza — Polski Wydział Lekarski przy Uniwersytecie w Edynburgu został uznany za jednowydziałową szkołę akademicką.

Umowa i statut stwarzały w sumie akt erekcyjny PWL. Regulowały wzajemne stosunki obu partnerów — szkockiego i polskiego — oraz ustalały prawne, naukowe i organizacyjne ramy nowej placówki. W myśl umowy, ujętej zaledwie w 4 punkty, Uniwersytet w Edynburgu zobowiązywał się zapewnić Polskiemu Wydziałowi Lekarskiemu odpowiednie pomieszczenie oraz w miarę możliwości ułatwiać jego pracę naukową i dydaktyczną. Inne koszty miały obciążać stronę polską.

Obszerny statut pod względem formalnym i merytorycznym był wyraźnie tworem polskim. Przyjmując za podstawę polską ustawę o szkołach akademickich z dnia 15. III. 1937 r. określał w pierwszym rzędzie stan prawny Uczelni. I tak paragraf 1 głosił, iż „Polski Wydział Lekarski (PWL) przy Uniwersytecie w Edynburgu jest szkołą akademicką w rozumieniu tej ustawy”, co nadaje mu prawo (par. 3) „nauczania przedmiotów, których znajomość jest według obowiązujących w Polsce przepisów niezbędna do uzyskania stopnia lekarza i doktora wszechnauk lekarskich”¹⁶. Cele uczelni nie uległy w zasadzie zmianie w stosunku do projektu omówionego przez ppułk. Kurtza z prof. Crew. Zmieniony został jedynie priorytet zadań. PWL miał być przede wszystkim uczelnią, szkołą akademicką. Na pierwsze miejsce został więc wysunięty obowiązek „kształcenia polskiej młodzieży dla dostarczania Wojsku Polskiemu i Krajowi pełnowartościowych lekarzy”. Punkt drugi tego paragrafu mówił o „doksztalcaniu polskich lekarzy wojskowych”. Dopiero na trzecim miejscu (par. 2 poz. 3) jest wzmianka o „twórczej pracy naukowej w dziedzinie wiedzy lekarskiej”. Nauczanie i nadawanie stopnia naukowego miało się odbywać według przepisów obowiązujących w przedwojennej Polsce.

Ustalony w statucie schemat organizacyjny Polskiego Wydziału Lekarskiego był również odbiciem wzorów polskich z pewnymi odchyleniami, wynikającymi z konieczności podporządkowania się lokalnym edynburskim tradycjom i warunkom. Zgodnie z postanowieniami ustawy z 15 marca 1933 uczelnia miała podlegać polskiemu Ministerstwu Oświaty. Ze względów organizacyjnych początkowo pozostawała jednak w gestii Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Jej władzą bezpośrednią była Rada Wydziałowa (odpowiednik angielskiego Faculty) posiadająca „w razie potrzeby” kompetencje Senatu Akademickiego. Na czele stał dziekan, pochodzący z wyboru Rady. Członkami byli profesorowie oraz jeden przedstawiciel docentów.

¹⁶ W cudzysłowach zawarte są dosłowne cytaty ze Statutu.; paragraf 3 p. 1 i p. 2 s. 20 i 21.

W skład grona pedagogicznego Polskiego Wydziału Lekarskiego wchodziło: 1) profesorowie (zwyczajni, nadzwyczajni, tytularni i honorowi) polskich Wydziałów Lekarskich — wyznaczani przez kompetentne władze polskie w porozumieniu z Uniwersytetem w Edynburgu; 2) profesorowie Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu w Edynburgu, zajmujący stanowiska kierowników katedr, wyznaczeni przez uniwersyteckie władze i zaproszeni przez stronę polską. Ci ostatni automatycznie zostawali członkami Rady Wydziałowej. Należy tu wspomnieć, że profesorowie szkoccy pracowali w polskiej uczelni całkowicie honorowo. Zgodnie z późniejszą uchwałą, nie stosowaną zresztą rygorystycznie, egzaminy z wykładanych przez nich przedmiotów miały się odbywać w języku angielskim; 3) docenci i wykładowcy (lecturers). Statut nie wspominał o pomocniczych pracownikach naukowych uczelni. Przez Polski Wydział Lekarski przewinęło się jednak w sumie 37 st. asystentów i asystentów;¹⁷ po pewnym czasie stanowiska te powierzono przede wszystkim absolwentom Wydziału.

Pierwszymi członkami Rady Wydziałowej PWL zostali profesorowie; L. S. P. Davidson, A. M. Drennan, J. Fegler, R. W. Johnstone, A. Jurasz (przewodniczący Rady), W. Koskowski, L. Lakner, T. J. Mackie, G. F. M. Marrian, C. McNeil, T. Rogalski, J. Rostowski, S. Smith oraz przedstawiciel docentów — A. Elektorowicz¹⁸.

W skład pierwszego grona pedagogicznego w roku 1941 weszli: prof. T. Rogalski (anatomia); doc. dr M. Kostowiecki (histologia); dr med. B. Czemplik (fizyka); prof. G. F. Marrian; doc. dr E. Mystkowski; doc. dr T. Mann (chemia); doc. dr B. Śliżyński (biologia); prof. J. Fegler (fizjologia); prof. A. M. Drennan, dr W. Stocki (patologia); prof. T. J. Mackie (bakteriologia); prof. W. Koskowski, dr J. Dekańska (farmakologia); prof. S. A. Smith (medycyna sądowa); prof. L. S. P. Davidson, doc. dr A. Fidler, doc. dr W. Tomaszewski (choroby wewnętrzne); prof. A. Jurasz, dr T. Sokołowski, dr R. Reithar (chirurgia); prof. R. W. Johnstone, dr C. Uhma (położnictwo i ginekologia); prof. C. McNeil, dr Z. Malkiewicz (pediatria); prof. J. Rostowski (neurologia i psychiatria); doc. dr A. Elektorowicz, dr J. Kochański (radiologia); prof. L. Lakner (stomatologia); dr Jan Ruskowski (oftalmologia); dr J. Iwaszkiewicz (otorinolaryngologia); dr H. Reiss (dermatologia i wenerologia); prof. B. Nowakowski (higiena — przybył w ciągu roku akad.)¹⁹

Słuchacze Polskiego Wydziału Lekarskiego posiadali uprawnienia i obowiązki jak studenci w Polsce przed II wojną światową. Jako immatrykulowani na Uniwersytecie w Edynburgu mieli opłacać obowiązujące tam czesne i korzystać z wynikających stąd uprawnień.

¹⁷ J. Rostowski: *History of the Polish School...* s. 53 i n.

¹⁸ Tamże s. 8.

¹⁹ Tamże s. 7 oraz *Polski Wydział Lekarski...* s. 59.

Paragraf 15 statutu Polskiego Wydziału Lekarskiego określał, że pierwszy rok akademicki tej uczelni będzie trwać bez przerwy wakacyjnej od 15 marca do 30 września 1941 roku jako normalne studium medyczne (nie przyspieszony kurs). Następne lata miały się rozpoczynać i kończyć w terminach obowiązujących Uniwersytet Edynburski. Opracowany przez Radę Wydziałową program studiów obejmował²⁰:

Na I roku — 520 godzin wykładów i 660 godzin zajęć praktycznych
w tym anatomia — 150 godzin wykładów 420 zajęć

	histologia	40	10
	chemia	120	180
	biologia	90	30
	fizyka	120	20
II rok		470	660
w tym:	anatomia	120	440
	antropologia	10	
	embriologia	40	20
	histologia	80	60
	biochemia	100	80
	fizjologia	120	60
III rok		530	480
w tym:	patologia	80	120
	bakteriologia	40	60
	farmakologia	120	40
	anatomia patol.	120	
	chirurgia	60	
	genetyka	10	
	choroby wewn.	90	
	bad. chorych		40
	zajęcia kliniczne		180
	ćwic. laboratoryjne		40
	parazytologia	10	
IV rok		340	270
w tym:	chirurgia	120	60
	choroby dziecięce	60	60
	dermatologia i wenerologia	120	30
	choroby wewnętrzne	150	60
	zakaźne łącznie		- 30 -
	ftyzjologia	20	30
	ginekologia i położ.	50	
V rok		łącznie 1013	
w tym:	chirurgia	150	3
	higiena i org. służby zdrowia		80

²⁰ J. Rostowski: *History of the Polish School*, s. 35 i n. The Curriculum for the Degrees of Bachelor of Medicine and Bachelor of Surgery (M.B., Ch.B.). Tekst oficjalny. Być może w praktyce ulegał drobnym odchyleniom.

położnictwo i ginekologia	90	70 (łącznie z badaniem kobiet ciężarnych i 24 godz. dyżurami w szpitalu)
medycyna sądowa	40	
neurologia	60	30
psychiatria	60	
oftalmologia	60	30
otolaryngologia	40	60
radiologia	30	
stomatologia		90
choroby wewn.	150	60

Studentów pierwszego roku obowiązywała dyscyplina studiów (tj. przymusowe uczęszczanie na wykłady i ćwiczenia). Przy końcu roku powinni byli złożyć egzamin z fizyki i chemii. Pomyślny wynik tych egzaminów był warunkiem dopuszczenia do egzaminów obowiązujących na drugim roku. Natomiast egzaminy z przedmiotów wykładanych na trzecim roku mogły być zdawane w terminach późniejszych. Obowiązywał jednak ustalony porządek, tak, że dopiero pomyślne wyniki wzmiankowanych egzaminów, wysłuchanie wykładów i odbycie zajęć przewidzianych dla roku trzeciego pozwalały na przystąpienie do dalszych egzaminów — obowiązujących na roku czwartym itd. — aż do otrzymania, po odpowiednim przebiegu roku piątego, stopnia Bachelor of Medicine, Bachelor of Surgery ²¹.

Uroczysta inauguracja działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego w dniu 2 marca 1941 r. była manifestacyjnym przejawem przyjaźni strony szkockiej i wdzięczności Polaków. Stanowiła również zapowiedź niezwykle serdecznego klimatu i stosunków, które miały przetrwać do końca działalności uczelni ²². Kanclerz U. E. sir Thomas Holland w przemówieniu wstępnym życzył nowej placówce, aby „when it returns home” zainaugurować „a new era as the foundation Faculty of the rejuvenated Universities of Poland” ²³.

Pierwszy rok akademicki uczelni rozpoczął się 24 marca od kameeralnej polskiej uroczystości. Inauguracyjny wykład: *Aktualne zagadnienia nauk lekarskich* wygłosił prof. dr Włodzimierz Koskowski (Uniwersytet Lwowski).

Studia rozpoczęło: na I roku 18 słuchaczy; II rok nie został w ogóle uruchomiony; na III roku 2 słuchaczy; na IV roku 15 słuchaczy; na V roku 14 słuchaczy; absolwentów — 31. W ciągu roku przybyło 30 nas-

²¹ Tamże s. 40.

²² *Polski Wydział Lekarski...* Praca ta zawiera dokładny opis uroczystości wraz z tekstami wszystkich przemówień. Opisy takie podaje również W. Tomaszewski: *University of Edinburgh...* s. 42 i n. oraz J. Rostowski, dz. cyt., s. 9 i n.

²³ J. Rostowski, dz. cyt., s. 11.

tępnych słuchaczy. W sumie w roku 1941 Polski Wydział Lekarski liczył 77 słuchaczy, z których większość (40 osób) nosiła mundury Armii Polskiej²⁴.

Zajęcia odbywały się w pomieszczeniach oddanych do wyłącznego użytku PWL oraz w salach i laboratoriach różnych katedr Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Edynburskiego, gdzie zajęcia prowadzili miejscowi profesorowie. Farmakologia korzystała więc z gościnności University Pharmacology Department; anatomia i histologia — Anatomy Department; medycyna ogólna, neurologia, dermatologia, rentgenologia, ginekologia i położnictwo oraz częściowo chirurgia pracowały, podobnie jak odpowiednie katedry Uniwersytetu Edynburskiego, w Royal Infirmary i dwu innych szpitalach miejskich. Zajęcia z okulistyki, laryngologii, stomatologii a także — częściowo — z chirurgii, interny i ginekologii, były prowadzone od 15 grudnia 1942 r. w polskim szpitalu im. Paderewskiego. Placówka ta powstała w 1942 r. dzięki staraniom prof. Jurasza; posiadała 120 łóżek przeznaczonych wyłącznie dla Polaków — cywilnych i wojskowych. Kierownikiem szpitala i ordynatorem jego Oddziału Chirurgicznego był profesor Jurasz. Inne oddziały prowadzili również wykładowcy Polskiego Wydziału Lekarskiego. Opiekę nad chorymi sprawowały siostry szkockie²⁵. Studenci PWL, a także lekarze wojskowi, odbywali w szpitalu staże, przy czym wśród tych ostatnich największą frekwencją cieszył się Oddział Otolaryngologiczny, pozostający pod kierunkiem prof. dra Jarosława Iwaszkiewicza.

Uczelnia rozporządzała własną biblioteką, powstałą w rekordowo krótkim czasie dzięki ofiarności różnych instytucji (m.in. British Council i Fundacji Kościuszkowskiej), osób prywatnych, polskich władz na emigracji i Biblioteki Uniwersytetu w Edynburgu. Ilość woluminów (nie mówiąc o periodykach i czasopismach) wzrosła z początkowych 340 tomów do blisko 2000 w roku 1949²⁶. Słuchacze polskiej uczelni korzystali zresztą na równi z angielskimi kolegami ze zbiorów słynnej Biblioteki Uniwersytetu w Edynburgu. Wobec konieczności posługiwania się głównie podręcznikami angielskimi kładziono specjalny nacisk na opanowanie przez polskich studentów języka angielskiego i znajomość terminologii medycznej. Było to niezbędne również ze względu na konieczność składania niektórych egzaminów w języku angielskim. Dużą pomocą był

²⁴ A. Jurasz: *Sprawozdanie z działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu w I roku akademickim 1941* (nominalnie 1940/41) s. 73 i n. W: *Polski Wydział Lekarski...* Annex 1, s. 73 i d.

²⁵ A. Jurasz: *Krótki przegląd działalności szpitala im. Paderewskiego w Edynburgu*, „Lekarz Wojskowy” nr 2—3, grudzień 1945. Odbitka.

²⁶ A. Jurasz: *Sprawozdanie z działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego na rok akademicki 1944/45*. „Lekarz Wojskowy” nr 3—4, grudzień 1946. Odbitka, s. 4.

przy tym pierwszy angielsko-polski słownik lekarski opracowany przez doc. W. Tomaszewskiego²⁷.

Warunki bytowe studentów były zadawalające. Wszyscy korzystali ze stypendium w wysokości 20 £ miesięcznie, przyznanego przez władze polskie. Słuchacze wojskowi otrzymywali od dowództwa wyrównanie do tej wysokości swych poborów²⁸.

Część słuchaczy mieszkała w specjalnie dla nich zorganizowanych przez PCK Domu Akademickim (tzw. Bursa).

Ze względu na skrócony okres nauczania pierwszy rok działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego był niezmiernie trudny. Z zajęciami na uczelni kolidowały niekiedy wymagania dyscypliny wojskowej, obowiązującej wykładowców i słuchaczy w służbie czynnej. Ten stan powodował częste interwencje dziekana, prof. Jurasza, w dowództwie Polskich Sił Zbrojnych. Grono profesorskie powiększyło się na skutek przybycia do Edynburga — prof. B. A. Nowakowskiego, który objął katedrę higieny.

W lipcu 1941 roku wydano w polskiej uczelni pierwszy dyplom lekarski. Dyplomant, pilot w służbie czynnej, natychmiast powrócił do swojej jednostki²⁹.

Z końcem roku akademickiego słuchacze wszystkich lat oraz absolwenci przystąpili do egzaminów. Ogółem odbyło się ich 108, z czego 2 nie zostały zaliczone. „Przygotowanie słuchaczy PWL do egzaminów było na ogół dobre, co z naciskiem podnosili również profesorowie UE” zaznaczył dziekan prof. Jurasz w sprawozdaniu z działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego w pierwszym roku akademickim 1941 (nominalnie 1940/41)³⁰.

W następnym roku akademickim, 1941/42, studia podjęło ogółem 120 słuchaczy; w ciągu roku wycofało się 5 osób. Ilość wykładów i ćwiczeń na każdym semestrze wynosiła 165 godzin. Złożono 520 egzaminów, z czego 18 z wynikiem ujemnym. Członkowie grona pedagogicznego ogłosili drukiem 8 prac naukowych z różnych dziedzin medycyny. W składzie zespołu naukowego nastąpiły zmiany spowodowane śmiercią dra Wacława Stockiego (anatomia patologiczna) i rezygnacją dra T. Sokołowskiego (chirurgia urazowa) oraz przybyciem do Edynburga prof. A. Straszyńskiego (dermatologia i wenerologia), doc. W. Misiuro (fizjologia) i dra Z. Godłowskiego (patologia ogólna)³¹.

²⁷ W. Tomaszewski: *Short Anglo-Polish Medical Dictionary*, Edinburgh 1945. O pracy tej wspomina J. Rostowski, dz. cyt., s. 55.

²⁸ A. Jurasz: *The Foundation of the Polish...* Odbitka s. 4.

³⁰ *Polski Wydział Lekarski...* Annex 1 s. 73 i n.

³¹ A. Jurasz: *Sprawozdanie z działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu w II roku Akademickim 1941/2*. Tamże Annex II, s. 79 i n.

W roku 1943/44 uczelnia liczyła 194 słuchaczy. W roku następnym, 1944/45, liczba studentów wzrosła do 246. Pracownicy naukowcy poza dydaktyką zajmowali się pracą badawczą. Wygłoszono w sumie 25 referatów. Ten rok był jednym z dziejów Polskiego Wydziału Lekarskiego punktem zwrotnym. W miarę przybliżania się terminu inwazji na Europę praca na uczelni zaczęła nabierać gorączkowego tempa. Nie było mowy o praktykach wakacyjnych. Absolwenci wojskowi natychmiast po otrzymaniu dyplomów powracali do służby czynnej. Wobec zwiększonego zapotrzebowania lekarzy wojskowych Rada Wydziałowa już na początku 1945 roku postanowiła przyspieszyć końcowe egzaminy dla absolwentów oraz zrezygnować z letnich wakacji na rzecz nauki. Dzięki temu armia polska pozyskała 28 lekarzy w roku 1945 i dalszych 49 do końca 1946³².

Wiosną 1945 r. — z chwilą zawieszenia broni i bezwzględnej kapitulacji III Rzeszy — polska uczelnia, założona na okres wojny, straciła rację bytu. Działalność Polskiego Wydziału Lekarskiego powoli dobiegała końca. W lipcu 1945 r. uczelnia została podporządkowana Interium Treasury Committee for Polish Questions. I rok studiów przestał istnieć, na II i III rok nie przyjmowano nowych słuchaczy. Wykłady i ćwiczenia były prowadzone tylko dla tych studentów, którzy mogli ukończyć studia do roku 1949. W tym czasie zjawilo się jednak w Edynburgu 15 byłych więźniów obozów wojskowych w Niemczech oraz członków Polskich Sił Zbrojnych we Włoszech, którzy pragnęli dokończyć studia lekarskie rozpoczęte jeszcze w Polsce przed wojną. Prof. Jurasz zorganizował dla nich w szpitalu im. Paderewskiego *Studium Medicum*, obejmujące systematyczne wykłady z przedmiotów klinicznych, kończące się egzaminem. Wykładowcami byli pozostali jeszcze w Edynburgu pracownicy naukowcy Polskiego Wydziału Lekarskiego. Po wojnie słuchacze ci zostali dopuszczeni do egzaminów przed angielską komisją lekarską w Londynie i otrzymali dyplomy lekarskie³³. Pod koniec 1945 roku nastąpiła zmiana na stanowisku dziekana: miejsce ustępującego prof. Antoniego Jurasza zajął prof. Tadeusz Rogalski (Zakład Anatomii i Antropologii)³⁴.

W roku 1946 — wobec napływu dużej ilości szkockich studentów i braku miejsca — władze Uniwersytetu Edynburskiego zmuszone były ogłosić zamknięcie III roku studiów na Polskim Wydziale Lekarskim. Dzięki staraniom dziekana Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu w Edynburgu i dziekana PWL wszyscy zwolnieni zostali jednak immatrykulowani na innych uczelniach angielskich bez potrzeby składania egza-

³² J. Jurasz: *Sprawozdanie z działalności PWL...* „Lekarz Wojskowy” nr 3, 4, grudzień 1946 odbitka s. 4.

³³ Tamże s. 22.

³⁴ J. Rostowski, dz. cyt., s. 8 i 22.

minów. Poważne zmiany nastąpiły również w składzie grona pedagogicznego wskutek rezygnacji z pracy części profesorów opuszczających Edynburg.

W marcu 1947 r. Polski Wydział Lekarski został przejęty przez Committee for the Education of Poles in Great Britain³⁵. W tym stanie rzeczy Rada Wydziałowa powzięła decyzję likwidacji uczelni. Jej prace miała zakończyć sesja zimowa 1948/49, a jako jej ostateczny termin przyjęto marzec 1949 r.³⁶. Była to data definitywnego zamknięcia Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu. Jego działalność upamiętniła tablica — odsłonięta 2 listopada 1949 r. na budynku Wydziału Uniwersytetu w Edynburgu.

W krótkim ujęciu statystycznym działalność PWL w latach 1941—1949 wyraża się następującymi liczbami: grono pedagogiczne uczelni liczyło: 37 polskich samodzielnych pracowników naukowych (profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych i tytularnych, docentów) oraz wykładowców (lecturers); 7 profesorów Uniwersytetu w Edynburgu; 37 pomocniczych pracowników naukowych. Administracja zatrudniała w tym okresie 22 osoby. Na Polskim Wydziale Lekarskim w latach 1941—1949 studioowało ogółem 337 słuchaczy; 19 (a więc 8% ogółu studiujących) zdobyło stopień doktora medycyny na podstawie pracy doktorskiej (M.D.), 228 uzyskało dyplomy lekarza (M.B., Ch.M.); 38 przeniosło się dobrowolnie lub zostało przesuniętych do innych uczelni na terenie Wielkiej Brytanii, 71 z różnych względów nie kontynuowało studiów. Przeciętnego słuchacza obowiązywało w okresie studiów 4973 godziny wykładów i ćwiczeń.

Co można na podstawie dostępnych źródeł powiedzieć o nauczaniu na Polskim Wydziale Lekarskim w Edynburgu?

Zgodnie z intencjami założycieli, które znalazły wyraz w postanowieniach statutu, PWL miał kontynuować tradycje polskiej nauki — opierając się na wytycznych wspomnianej parokrotnie ustawy o polskich szkołach akademickich z marca 1937 roku. Jak wiadomo — w okresie międzywojennym różne wydziały wszystkich pięciu polskich uniwersytetów (a więc i ich fakultetów medycznych) w założeniu miały realizować program nauczania, opracowany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego we współpracy z władzami uniwersyteckimi. Teoretycznie, bo wiadomo, iż w praktyce taki program ulegał mniejszym lub większym odchyleniom od ustalonego schematu. Wynika ono z charakteru środowiska, indywidualności wykładowców itd. W Edynburgu zagadnienie to komplikowało się jeszcze bardziej. Autorzy programu zajęć, członkowie Rady Wydziałowej (niewątpliwie pracujący w ścisłym porozumieniu z pozostałymi wykładowcami) dzielili się na dwie zasadnicze grupy: polską i szkocką. Już tym samym musiała się

³⁵ W. Tomaszewski: *Na Szkockiej Ziemi...*

³⁶ A. Jurasz: *The Foundation of the Polish...*

zarysować podstawowa różnica założeń. Polska szkoła medyczna (podobnie jak szkoły wielu innych państw, m.in. przedhitlerowskich Niemiec, Szwajcarii, Holandii itd.), tradycyjnie związana z uniwersytetami, koncentrowała się na szkoleniu teoretycznym. Szkoła angielska natomiast (a także francuska) „wyszła” niejako ze szpitali³⁷. Stąd jedną z jej charakterystycznych metod było nauczanie kliniczne, prowadzone metodą Boerhavego przez profesorów i „lecturers” przy łóżku chorego. Ta różnica założeń prowadziła do różnych osiągnięć. Anglicy — stosując ostrą, prawie szkolną dyscyplinę — kształcili lekarzy-praktyków, którzy niemal bezpośrednio po skończeniu studiów mogli podejmować pracę w zawodzie. System przyjęty w Polsce pozostawiał słuchaczom znacznie większą swobodę, ale wymagał postudyjnego okresu praktyki. Oba systemy, jak o tym będzie mowa, znalazły wyraz w programie studiów obowiązujących słuchaczy Polskiego Wydziału Lekarskiego.

Polska grupa Rady Wydziałowej PWL, a w jeszcze większym stopniu cała polska część grona pedagogicznego nie tworzyły również zespołu o jednolitych poglądach. Dobór wykładowców był o tyle szczęśliwy, o ile przypadkowy. W rezultacie polscy profesorowie reprezentowali wszystkie 5 Wydziałów Lekarskich z Polski międzywojennej. Poza tym poglądy kilku z nich kształtowały się na uczelniach zagranicznych, gdzie odbywali studia (Heidelberg, Monachium, Berlin itd.). Ten układ miał strony dobre i strony gorsze. Należy przypuszczać jednak, że wielokrotnie stanowił podłoże różnic poglądów, zarysowujących się w gronie pedagogicznym niewątpliwie i w zakresie metod nauczania.

Wspominając o sprawozdaniu z działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego w roku 1944/45 o różnicy pomiędzy programem studiów przyjętym w Wielkiej Brytanii i w Polsce dziekan — prof. Jurasz — zwrócił uwagę na jeszcze inne zagadnienia: trudność dostosowania nauczania do bardzo różnych poziomów wiedzy studentów PWL, dawnych słuchaczy ostatnich lat studiów wszystkich polskich i paru zagranicznych Wydziałów Lekarskich.

Wspomniane trudności nie rzutują jednak w widocznym stopniu na program studiów obowiązujący na Polskim Wydziale Lekarskim (Curriculum for the Degree of Bachelor of Medicine and Bachelor of Surgery — M.B., Ch.B.). Pod względem merytorycznym nie odbiega on w zasadzie od wzorów obowiązujących w Polsce międzywojennej. Podstawowa różnica leżała, jak się wydaje, w wyraźnym nacisku na ćwiczenia

³⁷ W. Tomaszewski: *Medical Education in Continental Europe and in Great Britain. A Comparison*. „University of Edinburgh Journal”. Autumn 1942, s. 24 i n. Patrz również J. F. Fulton: *The History of Medical Education. Proceedings of the first World Conference on Medical Education London 1953. Section C*. London-New York-Toronto 1954 s. 22, a także L. A. Hulst: *The Hospital Bed-side Teaching of Medicine*. W: *Proceedings...* s. 399 i n.

kliniczne. Poza tym m.in. uderza brak w spisie pewnych przedmiotów, jak np. logiki, psychologii oraz historii i filozofii medycyny.

Wyrazem kompromisu polsko-angielskiego było m.in. podejście do zagadnienia propedeutyki chorób wewnętrznych. Godziny kliniczne w tym zakresie były na Polskim Wydziale Lekarskim o wiele liczniejsze niż w przedwojennej Polsce. Poza tym absolwenci, którzy w zasadzie mogli podejmować egzaminy w porządku dowolnym, byli jednak zobowiązani rozpoczynać je od interny. Dopiero później mogli przystępować do egzaminów z innych przedmiotów klinicznych³⁸. Te ostatnie były zresztą także mocno rozbudowane, zwłaszcza ginekologia i położnictwo na V roku studiów. Zwraca uwagę położenie dużego nacisku na nauczanie chemii. Ilość godzin przekracza w tym wypadku nie tylko wzory polskie z okresu przedwojennego, ale i czas poświęcony temu przedmiotowi w pierwszych latach po wojnie na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego³⁹.

Wykłady i ćwiczenia, prowadzone w pracowniach Uniwersytetu Edynburskiego i w szpitalach, miały prawdopodobnie duży wpływ na wyniki nauczania. Same kontakty z tamtejszym personelem naukowym, lekarskim i tzw. pomocniczym, a także z chorymi wprowadzały polskich studentów w system lecznictwa angielskiego nie mniej niż wykłady.

Umysłowość polskich studentów w Edynburgu kształtowała się więc pod wpływem indywidualności polskich i szkockich pedagogów, wiedzy podręcznikowej (czerpanej z prac przeważnie angielskich) oraz z lokalnych bodźców środowiskowych. Prace publikowane przez byłych słuchaczy Polskiego Wydziału Lekarskiego nie dowodzą, aby uczelnia specjalnie ukierunkowywała swoich wychowanków preferując którąś z gałęzi medycyny. Odwrotnie — wydaje się, że zainteresowania ich dzieliły się mniej więcej równomiernie. Na osobowość polskiej młodzieży musiało, prócz profesorów, wywierać znaczny wpływ lokalne środowisko studenckie, w którym Polacy łatwo się asymilowali przy zachowaniu pełnego poczucia narodowościowego. Biorąc czynny udział w życiu uczelni, wzbogacili je polskimi tradycjami studenckimi. Nawiazywali przy tym liczne przyjaźnie, co w pewnym stopniu neutralizowało obciążenie psychiczne powodowane przez nostalgię, obawy o losy rodzin w kraju itd.

Dydaktyczna działalność Polskiego Wydziału Lekarskiego przyniosła oczekiwane wyniki. Nadanie w latach 1941—49 stopnia doktora medycyny i chirurgii 19 absolwentom — a więc 8,4% ogółu słuchaczy — było poważnym sukcesem. Dla porównania: w długim i już ustabilizowanym okresie powojennym w latach 1945—1975 odpowiednia osiągnięcia Wy-

³⁸ A. Jurasz: *Sprawozdanie z działalności Polskiego Wydziału...* Polski Wydział Lekarski... s. 74.

³⁹ Por. *Informator dla studentów i absolwentów na rok akademicki 1974/75*. Warszawa 1974 s. 73 i n.

działu Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, a zwłaszcza Akademii Medycznej wyrażają się cyfrą około 14%. A więc minimalna różnica proporcji ⁴⁰.

Działalność PWL spotykała się z dużym uznaniem angielskich kół naukowych. Praktycznym tego wyrazem było przyjęcie w roku 1946 polskich słuchaczy na studia w innych uniwersytetach angielskich bez przymusowego egzaminu. Po wojnie wszyscy absolwenci Polskiego Wydziału Lekarskiego zostali dopuszczeni do wykonywania praktyki lekarskiej na obszarze Zjednoczonego Królestwa. W wiele lat później otrzymali prawo ubiegania się o stopień doktora medycyny na Uniwersytecie w Edynburgu. Przywilej ten, łącznie z prawem do honorowego krawata edynburszyków (University Tie), został im nadany w Edynburgu w roku 1976 z okazji zjazdu byłych wykładowców i słuchaczy Polskiego Wydziału Lekarskiego ⁴¹.

Drugą, poza dydaktyką, stroną działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu były prace naukowo-badawcze. Z dużym uznaniem należy podkreślić, że istotnie prowadzono je przez cały czas pomimo trudności wynikających z oddalenia członków grona pedagogicznego od ich własnych, pozostawionych w Polsce, warsztatów pracy, niewątpliwych załamań psychicznych na tle nostalgii i osobistych tragedii, dyscypliny wojskowej, udziału w życiu studentów, a także — choć brzmi to paradoksalnie w kontekście ówczesnych warunków — obowiązków natury towarzyskiej wobec nad wyraz przyjaźnie usposobionych mieszkańców Edynburga.

Wyniki naukowo-badawczej pracy Polaków w Edynburgu są trudne do uchwycenia: medycyna nie zawsze utrwała na piśmie swoje osiągnięcia empiryczne. Oto przykład: podobno do dziś w USA wspomina się i naśladuje pewne metody operacyjne wprowadzone przez prof. Jurasza. Wobec trudności w dotarciu do odpowiednich materiałów nie udało się dotąd uściślić tej informacji (przekazanej ustnie przez doc. W. Tomaszewskiego).

Prace badawcze wykładowców PWL omawiane były na wewnętrznych naukowych zebraniach uczelni odbywających się co dwa tygodnie w Katedrze Anatomii (prof. Rogalski) ⁴². Prezentowano je również w formie referatów — wygłaszanych w szerszym, niekiedy międzynarodowym, gronie, oraz publikowano w czasopismach naukowych — polskich i angielskich. Przedmiotem badań bywały zagadnienia nowe w ówczesnej medycynie, jak np. leczenie penicyliną. Prace nad penicyliną prowadzono w Zakładzie Otolaryngologii pod kierunkiem prof. dra Jarosława Iwaszkiewicza. W Archiwum PAN w Warszawie znajdują się dwie publikacje

⁴⁰ Tamże s. 13.

⁴¹ Por. W. Tomaszewski: *Na Szkockiej Ziemi*, s. 288.

⁴² Por. J. Rostowski, dz. cyt., s. 21.

z tego zakresu, mianowicie odbitka artykułu dra Henryka Kompfa (st. asystenta tej katedry w latach 1942—1947) pod tytułem: *Penicylina w schorzeniach uszu, nosa i gardła* oraz druga odbitka: *Uszopodobne ropnie mózgu, leczenie penicyliną*. Autor na podstawie eksperymentów dowodzi wyższości skutków leczenia penicyliną nad tradycyjnymi metodami operacyjnymi i stosowaniem sulfamidów⁴³.

W tym samym Archiwum PAN znalazły się również prace poświęcone badaniom skutków stosowania witaminy E. Autor dwu z nich, dr Z. Menschik⁴⁴, nie był w swoich zainteresowaniach odosobniony: należał do grupy badaczy, których osiągnięcia wzbudziły zainteresowanie Akademii Nauk w New Yorku i zostały opublikowane w rocznikach tej instytucji⁴⁵.

Prof. Rostowski w swojej wspomnianej na wstępie *History of The Polish School of Medicine* wymienia tytuły prac publikowanych przez samodzielnych pracowników naukowych tej uczelni w latach 1944—1949. Z podsumowania wynikało by, iż w tym czasie 36 pracowników dydaktycznych zamieściło w 26 czasopismach naukowych (angielskich i polskich) 107 artykułów z różnych dziedzin medycyny. Ukazało się również 7 pozycji książkowych, których autorami byli samodzielni pracownicy naukowci PWL. Dane te są niestety, bardzo przybliżone. Nie obejmują wszystkich publikacji samodzielnych pracowników naukowych i pomijają dorobek autorski grona asystentów. W sumie należy przypuszczać, iż prac tych było znacznie więcej.

Prefesorowie PWL brali udział w posiedzeniach angielskich towarzystw naukowych. W grudniu 1941 r. prof. Jurasz omawiał w Royal Society of Medicine — na posiedzeniu Sekcji Historii Medycyny — historię powstania Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu. Przemówienie rozpoczął od przypomnienia słuchaczom, iż przed dwunastu laty w tym samym miejscu wygłaszał referat z zakresu swojej specjalności — chirurgii, a ściśle neurochirurgii⁴⁶.

W latach 1941—46 na posiedzeniach Royal Society of Edinburgh pro-

⁴³ H. Kompf: *Penicylina w schorzeniach uszu, nosa i gardła*. „Lekarz Wojskowy” nr 2—3, grudzień 1946 oraz tenże: *Uszopochodne ropnie mózgu, leczenie penicyliną*. „Lekarz Wojskowy” t. XXXVI nr 1, 1946 s. 61 i d. (odbitka).

⁴⁴ Z. Menschik: *Vitamin E and Adipose Tissue*. „Edinburgh Medical Journal”, II, 1944 s. 48 i d. (odbitka) oraz tenże: *Zagadnienie Witaminu E w praktykach lekarskich*. „Lekarz Wojskowy” nr 2—3, grudzień 1946, odbitka.

⁴⁵ Z. Menschik, N. K. Munk, T. Rogalski, O. Rymanowski, T. Szcześniak: *Vitamina E, Studies on Mice with special reference to the distribution and metabolism of lipids*. Odbitka z *Annals of the New York Academy of Science*, 52, z. 3, październik 1949, s. 94 i n.

⁴⁶ A. Jurasz: *The Foundation of the Polish Medical Faculty within the University of Edinburgh, Scotland*, by Professor A. T. Jurasz, Dean of the Polish Medical Faculty. Odbitka z *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, December 1941, vol. XXXV n° 2, page 133—140 (Section of the History of Medicine, page 17—24) s. 1.

fesor B. M. Śliżyński (Wydział Genetyki i Biologii PWL) kilkakrotnie przedstawiał wyniki swoich badań z zakresu genetyki i cytologii⁴⁷.

Poza tym inni przedstawiciele Polskiego Wydziału Lekarskiego wygłaszali referaty na posiedzeniach m.in. Pharmacological Society of Oxford, Continental Dental Surgeons, Towarzystwa Naukowego Lekarzy Polskich Sił Zbrojnych oraz Naukowej Rady Lotniczej w Londynie. W roku 1941 odbył się w Edynburgu wspólny naukowy zjazd lekarzy polskich i czechosłowackich, na którym pracownicy PWL zgłosili 19 referatów. W roku 1944/45 wygłosili ich, jak wiadomo, 25 z różnych dziedzin medycyny⁴⁸.

Kontynuacją naukowo-badawczej działalności PWL w Edynburgu są prace prowadzone do dziś przez byłych wykładowców i słuchaczy tej uczelni. Część z nich nadal pracuje naukowo w Polsce, w Anglii i na wszystkich kontynentach. Pewną ilość opublikowanych przez nich prac udało się zgromadzić w Archiwum PAN w Warszawie. Naukowe osiągnięcia profesora Tadeusza Mana⁴⁹, profesora Łukasza Kulczyckiego⁵⁰, docenta Wiktora Tamaszewskiego⁵¹ i kilku innych byłych współpracowników Polskiego Wydziału Lekarskiego znamy przede wszystkim z ich naukowych autobiografii opracowanych i przesłanych na prośbę Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie. Należy się spodziewać, że dla dobra historii polskiej nauki autobiografie przyślą również inni polscy lekarze-naukowcy zamieszkali poza krajem.

Nawet pobieżny zarys dziejów Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu ukazuje wyjątkowy charakter tej uczelni — powstałej w tak niezwykłych warunkach. Jako jedyny w czasie drugiej wojny światowej jawnie działający polski uniwersytet był ambasadorem polskiej nauki, kultury i tradycji. Poza osiągnięciami na polu dydaktyki i nauki miał istotne znaczenie dla polskiej młodzieży, rzuconej wojennymi lo-

⁴⁷ B. Śliżyński: *The Structural Differentiation of Chromosome IV of Drosophila Simulans and its Behaviour in Melanogaster Cenotype. Proceedings of the Royal Society of Edinburgh, Section B Biology, vol. 61, 1944.* Tenże: *Deficiency Effects of Ultra-violet Lights in Drosophila Mela nogaster. Proceedings of the Royal Society of Edinburgh, Section B, vol. 61, 1944* — i inne. Bardziej kompletny spis prac B. Śliżyńskiego podaje J. Rostowski, dz. cyt., s. 51.

⁴⁸ A. Jurasz: *Sprawozdanie z działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego za rok akademicki 1944/45.* „Lekarz Wojskowy” numer 3—4, grudzień 1945. Odbitka, s. 2.

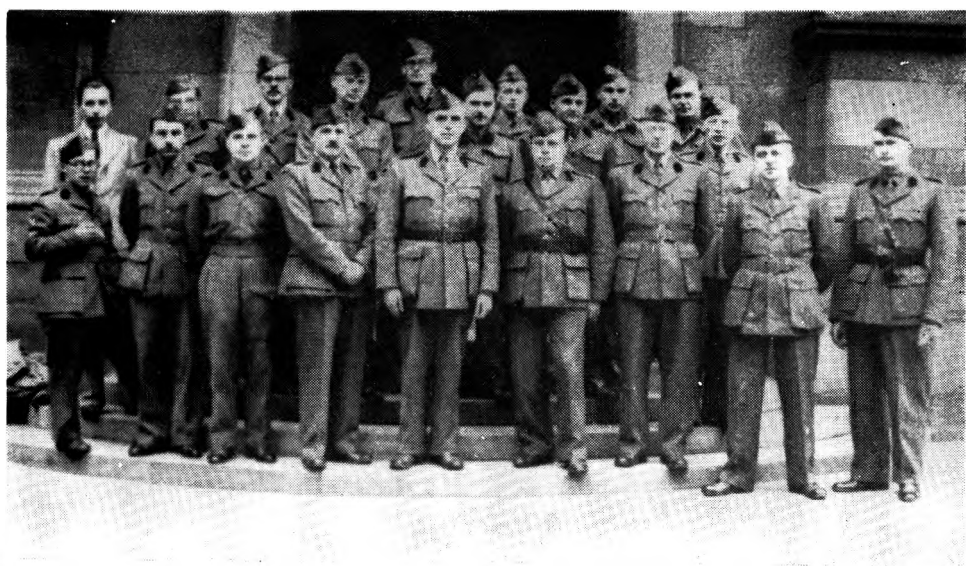
⁴⁹ Profesor dr Tadeusz Mann, F. R. S., członek licznych towarzystw naukowych, był współpracownikiem Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu. Autobiografia naukowa w zbiorach Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie.

⁵⁰ Prof. dr Łukasz Kulczycki, autobiografia naukowa jak wyżej.

⁵¹ Docent dr W. Tomaszewski, był współpracownikiem Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu, świadek i dziejopis losów tej uczelni. Autobiografia naukowa w zbiorach jak wyżej.

Ryc. 1. Grupa słuchaczek i słuchaczy Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu podczas rozpoczęcia pierwszego roku akademickiego 1941

Ryc. 2. Grono nauczycielskie PWL przy Uniwersytecie w Edynburgu. W pierwszym rzędzie stoją: (od lewej) doc. dr E. Mystkowski, doc. dr A. Fidler, dr J. Dekkański, prof. dr J. Rostowski — dziekan

sami na obczyznę, i dla jej pedagogów. Swoją działalnością przyniósł również korzyści Służbie Zdrowia Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. W odczuciu Polaków był niezwykłym osiągnięciem — zrodzonym z harmonijnej współpracy przedstawicieli dwu zaprzyjaźnionych narodów, inicjatywą podjętą w trosce o polską naukę, przejawem wieloduszności szkockich naukowców. W tym miejscu należy dodać; wspartych niewyczerpaną energią i pasją życiową Polaków.

Nieco inaczej wygląda sprawa Polskiego Wydziału Lekarskiego w oczach Szkotów, którzy pojmowali bezprecedensowy charakter polskiej uczelni. Podkreślają oni z dumą, iż nigdy przed tym nie zdarzyło się, aby na terenie suwerennego państwa — za pełną zgodą i poparciem jego władz — powstał i rozwijał się samodzielny, pełnoprawny uniwersytet — przeznaczony dla należących do innego narodu studentów, kierujący się jego tradycjami i używający jego języka.

Ze swoistym zmysłem humoru uznali też Szkoci, że Polski Wydział Lekarski był też „jedyną w swoim rodzaju przygodą (adventure) w polityce akademickiej kraju stojącego w obliczu inwazji i uniwersytetu, któremu groziło zbombardowanie”. Przygodą, która „has aded a touch of glory to the already distinguished record of the Alma Mater” Słowa te są pochodzącym z 1953 r. cytatem z przedmowy napisanej przez byłego Dziekana Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu w Edynburgu (jednego z głównych twórców i niezawodnego przyjaciela Polskiego Wydziału Lekarskiego Sidneya Smitha do wielokrotnie tu cytowanej pracy prof. Jakuba Rostowskiego. Prof. Smith kontynuował: „This little book [...] does not tell of the splendid cooperation between the Edinburgh and Polish faculties nor of the mutual respect and good fellowship which was engendered. It does not tell of the personal tragedies which shadowed the life of nearly every teacher and student nor the heartbreaks concealed by a debonair exterior. I, who kne wnmuch of this, would like to record here my tribute to them.”⁵².

Słowa te są niewątpliwie przyczynkiem do charakterystyki Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu.

Recenzenci: Jarosław Iwaszkiewicz (Gdańsk) i Tadeusz Kielanowski

Charakter niniejszego numeru „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” stwarza okazję do przypomnienia apelu Dyrekcji Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN do lekarzy polonijnych, zajmujących się pracą naukową, o nadsyłanie materiałów autobiograficznych. Będą one stanowić cenne źródło do najnowszych dziejów rozwoju polskiej myśli lekarskiej. Adres: Zakład Historii Nauk Przyrodniczych IHNOiT PAN, ul. Nowy Świat 72 pok. 19, 00—330 Warszawa.

⁵² Sidney Smith, przedmowa do pracy J. Rostowskiego, dz. cyt., s. V.

Рис. 3. Jeden z gmachów Uniwersytetu w Erynburgu

E. Ostromęcka

ИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ ИСТОРИИ ПОЛЬСКОГО МЕДИЦИНСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ПРИ УНИВЕРСИТЕТЕ В ЭДИНБУРГЕ

В 1941 году на основании соглашения между Польским Правительством в Лондоне и Сенатом университета в Эдинбурге в этом городе был образован факультет под названием Польский Медицинский Факультет при Университете в Эдинбурге (Polish School of Medicine at the University of Edinburgh). Это было образовано на период войны полноправное высшее учебное заведение организовано согласно законам обязующим для академии в довоенной Польше (Положение об Академии от 15 марта 1933 г.). Её целью было поддержание непрерывности польской науки, обеспечение постоянного прилива в польскую армию медицинской службы, обеспечение польской молодежи возможности присваивания знания, а научным работникам места работы. Студентами факультета были Поляки пробывающие в то время в Шотландии — прежде всего войны из польской армии. Преимущество признавалось студентам довоенных польских университетов, которые не успели закончить учебы. Преподавателями были польские профессора и научные работники представляющие почти все довоенные польские университеты, а также профессора из университета в Эдинбурге. Эти последние преподавали предметы, по которым не имелось специалистов Поляков, которые медленно прибывали в Эдинбург. Лекции читались в основном на польском языке, с небольшими исключениями (по выше изложенным причинам). В трудные годы войны

работы польского Университета велись на основании сотрудничества с Эдинбургским университетом, руководство которого относилось к польскому факультету дружески признавая его достижения.

Польский Медицинский Факультет при Университете в Эдинбурге существовал до конца II мировой войны. Практически закончил свою деятельность в 1949 г. Среди 228 выпускников 19 получило звание доктора медицинских наук признано Деканом Факультета согласно правилам обязующим в Польше.

Создана в военных условиях Polish School of Medicine at the University of Edinburgh опиралась на особых предпосылках и была исключительным факультетом не имеющим примера во всей истории Университета. Её деятельность принесла большую пользу. Единственная явная польская академия военного времени сыграла роль посла польской науки, культуры и традиции, а также создала возможность развития польских медицинских наук.

Одним из проявлений признания для успехов польского медицинского факультета со стороны Сената было присуждение его выпускникам таких же прав как выпускникам самого Эдинбургского Университета.

H. Ostromecka

ON THE HISTORY OF THE POLISH FACULTY OF MEDICINE AT THE EDINBURGH UNIVERSITY

According to the Agreement of 1941 between Polish Government in exile in London and the University of Edinburgh there was instituted this year Polish Medical School at the University of Edinburgh. It was set up as a University Medical Faculty governed by Polish Act on Academic School of 15 March 1933. His students were young Poles, especially members of Polish Army in Scotland, and privileged were medical students of pre-war Polish Universities who could not previously finish their studies and wanted to complete them. The professors represented nearly all Polish Universities as well as several chairs of the University of Edinburgh. Lectures were delivered mostly in Polish and this language was considered as an official, one. In the course of the difficult war-time the School enjoyed esteem, important help, assistance and support of the Senatus of the University of Edinburgh.

In 1945 with the conclusion of the hostilities in Europe the function of the School was going to an end and finally it was closed in 1949. Of 228 graduated of this University 19 obtained the title of doctor in medicine (M.D.) confirmed them in terms of Polish regulations by the Dean of the Polish Faculty.

Polish School of Medicine at the University of Edinburgh erected in the heavy war-time was an usual institution having no parallel in the whole History of the University. Being the only freely acting during the war Polish Academic School it became an ambassador of Polish science, culture and tradition, and was creating possibilities for development of Polish Medical thought. The level of the studies was highly esteemed by the Senatus of the University of Edinburgh who honoured Polish graduates with the privilege of being entitled to Registration as Medical Practitioners in the United Kingdom.

